

Archieven, open u!

Karin van der Heiden en Ivo Zandhuis ■

We zouden kunnen stellen dat het goed gaat met de digitale ontsluiting van de Nederlandse archiefcollectie. In hoog tempo worden de collecties van Nederlandse archiefdiensten gedigitaliseerd en bijna elke archiefdienst beschikt inmiddels over een toegang via het internet. Ook worden er middelen gerealiseerd waarmee de digitale dienstverlening wordt uitgebreid en archiefonderzoek makkelijker wordt. Archieven komen daarmee binnen bereik van een groter publiek. Publiek dat misschien niet zo gemakkelijk de drempel van een archiefdienst overstapt en dat nu eerst thuis, via het internet, kan kennismaken met het aanbod van archieven.

Nieuwe gebruikers komen met nieuwe vragen en er wordt dan ook steeds meer gevraagd van de digitale dienstverlening van archieven. Zo verwachten we interactief met archiefwebsites te kunnen omgaan: zelfstandig zoeken en vinden, reproducties bestellen en stukken reserveren, een eigen virtuele ruimte waar gebruikers materiaal groeperen, ernaar verwijzen, zelf materiaal toevoegen en zelfs 'crowdsourcen'. Archiefdiensten laten zich goed informeren over hoe ze het beste kunnen voorzien in de informatiebehoefte van hun bezoekers en er wordt hard gewerkt aan de ontwikkeling van nieuwe functionaliteit die daarin voorziet. Virtuele studiezalen, digitale historische werkplaatsen of MijnArchief-varianten zijn vormen van digitale dienstverlening waarmee archiefdiensten tegemoetkomen aan de wensen en behoeften van nieuwe en grote groepen online archiefbezoekers. Tot zover het goede nieuws.

Want steeds vaker blijkt dat de realisatie van die publieksvriendelijke functionaliteit nog lang niet zo eenvoudig is. De reden daarvoor is dat de beschrijvingssystemen er niet op zijn ingericht om op een flexibele manier gegevens beschikbaar te stellen. Dat lijkt tegenstrijdig met het doel van die systemen maar is wel te verklaren. We zullen het nader toelichten, maar eerst het volgende. De meeste archiefdiensten hebben ervoor gekozen om de digitale beschrijvingen van hun collectie in beheer onder te brengen bij een (of meerdere)

Gelukkig heeft het Regionaal Archief Leiden begrepen dat het zoeken van informatie niet alleen maar hier (dat wil zeggen in de studiezaal) gebeurt, maar ook thuis of zelfs onderweg. Dit blijkt uit de introductie van 'mijnRAL' op hun website (foto: Regionaal Archief Leiden/Jan Lagas).

leveranciers van gespecialiseerde informatiesystemen. Dat heeft veel voordelen, want de archiefdienst hoeft dan niet zelf een systeem te ontwikkelen en te onderhouden. Maar het heeft ook nadelen: de archiefdienst is afhankelijk van de leverancier. Gelukkig wil de leverancier ook voorzien in de behoefte van zijn klanten, daarom werkt hij – vaak samen met hen – aan de ontwikkeling van nieuwe functionaliteit waarmee digitale dienstverlening kan worden gerealiseerd.

De praktijk

In de meest eenvoudige situatie bouwt de leverancier van de systemen waarin

de collectie is beschreven, ook de website van een archiefdienst. De data uit het beschrijvingssysteem kan dan direct en eenvoudig in de website worden opgenomen en het is een efficiënte manier om nieuwe functionaliteit te realiseren – die voor de korte termijn voldoet. Ook als een aparte websitebouwer wordt ingeschakeld voor het ontwikkelen van de website, worden vaak afspraken gemaakt om de data zo eenvoudig mogelijk van het beschrijvingssysteem in de website te krijgen. Er wordt in beide gevallen een goede, snelle oplossing gekozen, die gebaseerd is op de integratie van de beschrijvingssystemen en

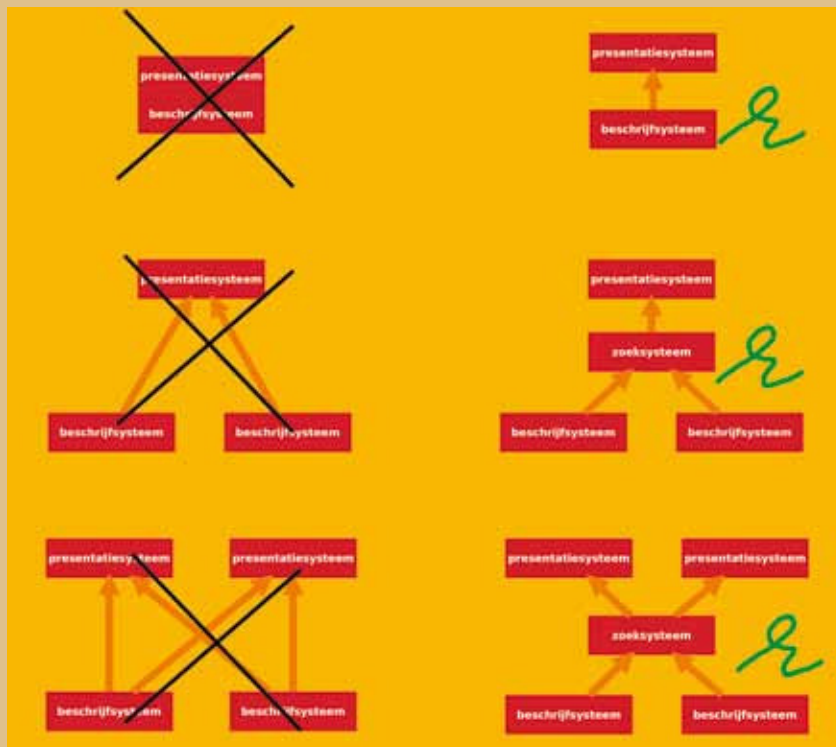
de presentatieschil. Deze integratie kan er echter toe leiden dat vervangen van het een (bijvoorbeeld het beschrijvings-systeem) grote consequenties heeft voor het andere (de website).

In de praktijk komt het echter steeds vaker voor dat een archiefdienst verschillende type collecties in verschillende informatiesystemen heeft beschreven. Zo wordt de beeldbank vaak in een ander systeem ontsloten dan de archieven. Voor een optimale dienstverlening wil een archiefdienst het mogelijk maken dat met één zoekvraag gelijktijdig door verschillende systemen gezocht kan worden en het resultaat op een gestructureerde manier aan de gebruiker wordt gepresenteerd. Er kan dan een systeem worden ontwikkeld dat als zoekschil werkt, zodat tegelijk gezocht kan worden in meerdere systemen. Dit is een relatief eenvoudige oplossing die al bij veel archiefdiensten is toegepast. Een recent voorbeeld van een dergelijke website is geïntroduceerd door het Regionaal Archief Leiden. Hierbij moet er voor worden gewaakt dat de presentatie van de informatie te sterk wordt geïntegreerd met het verwerken van de zoekvraag en het antwoord. De website kan dan niet gemakkelijk worden aangepast.

In een derde situatie wil een archiefdienst graag verschillende kanalen inzetten om haar publiek te bereiken. Het is alleen lastig om op basis van de bestaande website een virtuele tentoonstelling te maken, de gebruikersinteractie te personaliseren of de data op een mobiel platform (bijvoorbeeld de iPhone) te presenteren in bijvoorbeeld *augmented reality*. Ook het aansluiten van een nieuw systeem is ingewikkeld, omdat de webpagina's van elk van deze systemen dan opnieuw moeten worden geïntegreerd. Daarom is dit voor de lange termijn geen goede oplossing en worden ook hier lossere koppelingen geïntroduceerd. En daarbij is het van belang een onbeheersbare berg spaghetti van koppelingen te voorkomen.

Toekomstgericht en kostenefficiënt

Wij durven de stelling aan dat de bovengenoemde problemen op te lossen zijn door het maken van generieke en eenduidige afspraken over koppelingen tussen informatiesystemen aan de voor- (website) en achterkant (de collectiedatabases). Dat is bovendien

Componenten met verschillende verantwoordelijkheden moeten losjes gekoppeld en niet te sterk geïntegreerd worden (ill. Ivo Zandhuis).

toekomstgericht en kostenefficiënt. Immers, elke keer dat de archiefdienst op een andere manier zijn collectiebeschrijvingen wil gebruiken – bijvoorbeeld via een mobiele *app* of wanneer een samenwerkingsverband met anderen wordt aangegaan – moeten nu steeds opnieuw afspraken gemaakt worden over de koppeling tussen het beschrijvingssysteem en de ‘voorkant’, met alle tijdsinvestering en kosten van dien. En wanneer in de toekomst een nieuwe website moet worden ontwikkeld, en dat is sneller dan u zich realiseert, is een nieuwe investering nodig voor koppeling van de systemen. Ervaring leert dat de kosten voor nieuwe digitale dienstverlening voor een belangrijk deel bestaat uit het noodzakelijk overleg over de integratie van systemen.

Google-generatie

Naast kostenefficiënter kan het ook beter. Een belangrijke frustratie van online archiefgebruikers is bijvoorbeeld dat het vaak niet lukt om een bevredigend antwoord te krijgen op een informatie-vraag, terwijl het antwoord wel aanwezig is. Het zoekgedrag van archiefgebruikers wordt sterk bepaald door de digitale informatievaardigheden van de gebruiker, en die is – of we het nu leuk vinden of niet – opgegroeid met Google. De huidige generatie is gewend geraakt dat op een informatievraag een lijst van resultaten wordt gepresenteerd waarin direct zichtbaar is waar de gezochte term voorkomt. Op een specialistische

zoekmethode zoals die bijvoorbeeld bij archieven wordt gebruikt, is het antwoord op de vraag een lijst met vermeldingen van inventarissen waarin deze term voorkomt. Daarna moet de gebruiker nog een keer zoeken in de archiefinventaris. De archiefgebruiker krijgt dus eerst de context gepresenteerd en kan daarna pas een verwijzing volgen naar dat wat hij zoekt.

De oplossing lijkt te zijn dat een gebruiker het object vindt dat hij zoekt, met een verwijzing naar de context, in plaats van andersom. Er moet daarom gemakkelijk door de archiefdienst voor kunnen worden gekozen om in de resultatenlijst direct een vondst te presenteren op objectniveau. Dat is niet alleen handig om een nieuwe groep gebruikers te kunnen bedienen, maar ook van belang wanneer de mogelijkheid van een andere presentatie gewenst is. Bijvoorbeeld wanneer dat ene object of dossier onderdeel uitmaakt van een online expositie of specifieke verzameling. Door de onderdelen van de digitale dienstverlening minder sterk met elkaar te integreren en ‘losjes’ te koppelen, kunnen bedrijven, instellingen en particulieren nieuwe, innovatieve toepassingen maken met de datadiensten die een archiefdienst biedt. Veel kansen dus om de meest optimale manier van digitale dienstverlening te laten ontstaan.

Referentiearchitectuur

Een toekomstgerichte en efficiënte oplossing wordt gerealiseerd wanneer

>>

Illustratie Max Kisman.

>> de archiefsector samen met leveranciers van informatiesystemen investeert in een gemeenschappelijke open referentie-architectuur¹ voor digitale dienstverlening. 'Open' houdt in dat de systemen voor archiefbeheer en ontsluiting losgekoppeld zijn van de systemen waarin de presentatie mogelijk wordt gerealiseerd, en dat deze op een gestandaardiseerde en gestructureerde manier met elkaar communiceren. Referentiearchitectuur wil zeggen een overzicht van de afspraken, protocollen en principes daarvoor. Met gezamenlijke afspraken over protocollen, principes en beschrijvingsmodellen wordt het makkelijker om innovatieve diensten te ontwikkelen en individuele keuzes over collectiepresentatie te realiseren. Dat is van essentieel belang om de groeiende groep potentiële gebruikers met specifieke internetervaring en -verwachting te kunnen bereiken.

Dit 'Werken onder Architectuur' is niet nieuw. Het wordt momenteel gezien als de oplossing voor het maken van toekomstvaste keuzes bij de ontwikkeling van informatiesystemen. De bekendste referentiearchitectuur op dit moment is NORA, de Nederlandse Overheid Referentie Architectuur.² NORA bevat de uitgangspunten – NORA noemt ze zelf *principes* – voor het inrichten van de informatie-huishouding van de Nederlandse Overheid. Kernbegrippen³ in NORA zijn 'Interoperabiliteit' en 'Diensten', twee begrippen die eenvoudig te vertalen zijn naar de digitale dienstverlening van archiefdiensten. Interoperabiliteit is "het vermogen van organisaties (en hun processen en systemen) om effectief en efficiënt informatie te delen met hun omgeving", dat wil zeggen met burgers, bedrijven en andere overheidsorganisaties.

En een dienst is datgene wat een overheidsorganisatie voor die burgers, bedrijven of andere overheidsorganisaties doet, variërend van het ontwikkelen van wetgeving tot het verstrekken van een bouwvergunning.

Vier modellen

Van NORA zijn vier andere referentie-architecturen afgeleid:

- **MARIJ:** Model Architectuur Rijksdienst: de referentiearchitectuur voor de Rijksdienst. Het domein Rijksdienst zoals gehanteerd in MARIJ bestaat vooralsnog uit de kerndepartementen (ministeries) en hun aanstuuringsrelaties met uitvoerende diensten en Rijksinspecties;
- **GEMMA:** GeMeentelijk Model Architectuur is de gemeenschappelijke referentiearchitectuur voor gemeenten. GEMMA bestaat uit architectuurmodellen, principes en een samenhangende set van oplossingen, kennisdocumenten en standaarden;
- **PETRA:** de Provinciale Referentie Architectuur is het uitgangspunt voor de architectuur van provincie;
- **WILMA:** tenslotte is de Waterschaps Informatie & Logisch Model Architectuur, het uitgangspunt voor de architectuur van waterschappen. Op dit moment is WILMA nog in ontwikkeling.

Kerndepartementen, gemeenten, provincies en (binnenkort ook) waterschappen beschikken dus over een raamwerk van afspraken, standaarden en modellen voor het ontwerp en de inrichting van hun digitale dienstverlening. Het zou goed zijn als een dergelijke referentie-architectuur er ook zou zijn voor de archiefsector. De principes *interoperabiliteit* en *dienstverlening* gelden hier immers net zo sterk als bij andere overheidsorganisaties. Binnen het archiefwezen gaat het natuurlijk om de informatie-uitwisseling tussen archiefdienst en gebruikers. De archiefdienst levert diensten aan die gebruikers: onderzoeksmogelijkheden in archieven, scans, foto's uit beeldbanken, apps met foto's uit beeldbanken, annotatiemogelijkheden et cetera. En de archiefdienst wil in de toekomst natuurlijk nog meer (nieuwe) diensten leveren.

Optimale dienstverlening

Daarom stellen we voor een document op te stellen waarin technische afspraken worden vastgelegd voor de archiefsector: een eigen referentiearchitectuur voor

de digitale dienstverlening. Daarin worden (standaard)protocollen (al dan niet met querytaal), datamodellen en classificatie beschreven die, net als NORA en haar zusjes MARIJ, PETRA, GEMMA en WILMA, het principe van een open architectuur uitwerken.

Ons voorstel zal leiden tot een nieuwe loot aan de boom van architecturen, die helpen toekomstvaste keuzes te maken bij het toegankelijk houden van archieven. En we noemen het nieuwe zusje TARA: Toegankelijke Archieven Referentie Architectuur. Van eenvoudig en laagdrempelig tot geavanceerd en complex, met optimale dienstverlening als oogmerk. ■

Volg TARA op twitter: twitter.com/TARAWilOpen

Noten

1 ■ Een referentiearchitectuur bevat algemene modellen en principes en dient als startpunt voor het formuleren van een eigen architectuur. "Een architectuur is de beschrijving van de fundamentele opbouw van een (informatie)systeem, bestaande uit:

- zijn componenten;
- hun onderlinge relaties en die tot hun omgeving;
- en de principes voor ontwerp en evolutie.

Een Referentiearchitectuur is een sjabloon voor de ontwikkeling van een architectuur, waarbij voor generieke vraagstukken algemene inrichtingskeuzes gemaakt zijn die bewezen zijn of handig lijken binnen het gekozen toepassingsgebied." Zie: HEC, *Referentiearchitecturen: Niet alleen voor architecten* (Den Haag: SDU 2009) pp. 12-13.

2 ■ Voor NORA zie <http://e-overheid.nl/onderwerpen/architectuur-en-nora>, met name Katern Strategie (augustus 2009) en Principes voor samenwerking en dienstverlening (29 september 2010), beide geraadpleegd 20 februari 2011. NORA versie 1.0 verscheen in 2006, NORA versie 2.0 in 2007. Eind 2010 verscheen de derde versie van NORA.

3 ■ Zie NORA 3.0, Katern Strategie, pp. 17-20.

Karin van der Heiden ■ zelfstandig adviseur en projectleider (www.parkc.nl).
Ivo Zandhuis ■ zelfstandig adviseur en projectleider (www.zandhuis.nl).